

აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნოფსიქოლოგიის საკითხები, მათი ახალი ეთნიკური მარკერები

კავკასია, თავის მდებარეობის გამო თითქმის მუდმივად იყო მსოფლიო პოლიტიკისა და მის გარშემო არსებული რეგიონალური თუ მსოფლიო მნიშვნელობის იმპერიებისა თუ მძლავრი სახელმწიფოთა ინტერესების გადაკვეთის ადგილი. გამონაკლისი არც დღევანდლობაა - დაძაბულობა და ომი ჩრდილოეთ კავკასიაში, ომი მთიან ყარაბაღში, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგონში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომი და საბჭოთა იმპერიის რეანიმაციისა და ახლებური ფორმით აღდგენისკენ მიმართული ქმედებებია. ამ პროცესებს, რალა თქმა უნდა რუსეთში არსებული რეაქციული ძალები მართავენ. დაპირისპირებებისა და მისი შემდგომი საომარი კონფლიქტების საფუძველი იდეოლოგიაა, რომელსაც სამწუხაროდ გარკვეული პოლიტიკური წრეების დაკვეთით მეცნიერები (ისტორიკოსები, ეთნოლოგები, სოციოლოგები და ა.შ.) ქმნიან.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე არ არის გამონაკლისი - ის ჯერ კიდევ ადრეფეოდალური ხანიდან ექცევა ბიზანტიის იმპერიის ინტერესებში. ამავე დროს აქ გავლენის მოპოვებას ცდილობს ირანი. შემდგომ წლებში აფხაზეთის ტერიტორიაზე წარმოქმნილი პოლიტიკური ერთეულები აქტიურ მონაწილეობას იღებენ საქართველოს გაერთიანების პროცესში. გაერთიანებული ქართული სამეფოს დაშლის შემდეგ მთელს ქვეყანაში მიმდინარეობს სეპარტისტული პროცესები და ეს პროცესები პერიფერიულ, სახელმწიფოს განაპირა მხარეებში გაცილებით მკვეთრად იგრძნობა. საქართველოს დეცენტრალიზაციას და პატარ-პატარა ნაწილებად დაქუცმაცებას, რა თქმა უნდა გარეშე ძალები უწყობდნენ ხელს. აფხაზეთის შემთხვევაში ასეთ ძალად ჯერ ოსმალეთის, ხოლო შემდეგ რუსეთის იმპერია მოგვევლინა. ოსმალების გავლენით აფხაზეთში შევიდა ისლამი, ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრიდან აქ რუსული ბატონობა იწყება. ცარიზმის პოლიტიკა აფხაზეთის მიმართ, სამოციან წლებამდე

ლოიალური იყო - მათ აფხაზეთის ტერიტორია, კავკასიის ომის დამთავრებამდე ერთგვარ პლაცდარმად სჭირდებოდათ. ომის დამთავრების შემდეგ დამოკიდებულება აფხაზეთის მიმართ შეიცვალა - მოხდა აფხაზეთის სამთავროს გაუქმება, შემდგომ კი აფხაზეთის მოსახლეობის თითქმის ნახევრის გასახლება ოსმალეთში. 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში აფხაზთა ნაწილის ოსმალების მხარდაჭერის გამო აფხაზებს „მოალაღტე ერის“ სტატუსი მიენიჭათ, ძალიან შეიზღუდა მათი უფლებები. რალა თქმა უნდა, რუსული პოლიტიკისადმი ამ მოვლენების შემდეგ ნეგატიური დამოკიდებულება ჩამოყალიბდა და ყველაზე უარყოფითი ის იყო, რომ აფხაზეთის მოსახლეობისთვის ქართველიც თითქმის გაიგივებული იყო ძალადობრივ რუსულ ქმედებებთან (აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოქმედი საჯარისო შენაერთების, სახალხო პოლიციის რაზმების უმეტესობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან იყვნენ. ასევე ქართული სამღვდელოება ედგა სათავეში აფხაზეთში ქრისტიანობის აღდგენისა და განმტკიცების პროცესს). აფხაზებისა და ქართველების დაპირისპირების „საფუძვლები“ ამ დროიდან უფრო იკვეთება. დიდმნიშვნელოვანი ფაქტორია ისიც, რომ აფხაზებისგან მუჰაჯირობის დროს დაცლილი ტერიტორიები ქართველმა მოახალშენებმა აითვისეს და ბუნებრივია, რომ აფხაზმა ძალით აყრილი თვისტომის ადგილზე მოსული ქართველი ვერ შეითვისა, გარკვეულწილად აგრესია მასზეც გადაიტანა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თავდაპირველად რუსული სახელმწიფო აფხაზეთში ქართველთა ჩასახლებას მხარს არ უჭერდა, მაგრამ ამ ტერიტორიების კაზაკებით, რუსებით, გერმანელებით კოლონიზაციის პროექტის წარუმატებლობის შემდეგ იძულებულნი გახდა ქართველებისთვის, რომელთათვისაც აფხაზეთის კლიმატური პირობებიცა და სამეურნეო ყოფის თავისებურებებიც ნაცნობი და მოსახერხებელი იყო, მიეცათ უფლება დასახლებულიყვნენ აფხაზეთის იმ ნაწილებში, რომლებიც იძულებით გადაადგილებულმა მუჰაჯირებმა დატოვეს. ახალმოსულისა და მკვიდრი მოსახლეობის სამეურნეო საკითხების გამო დაპირისპირება ჩვეულებრივი მოვლენაა, თუმცა ამგვარი დაპირისპირების გამოყენება შეიძლება პოლიტიკური მიზნების

განსახორციელებლად - საინფორმაციო საშუალებებით შესაძლოა გაღვივდეს ეს პატარა უთანხმოება და გადაიზარდოს ეთნიკური ელფერის მქონე დაპირისპირებაში.

მეოცე საუკუნის დასაწყისში რუსული პოლიტიკა კვლავ ცვლის დამოკიდებულებას აფხაზეთის მიმართ - აფხაზ ხალხს ეხსნება დამნაშავე ერის სტატუსი და შეზღუდვები (მათ არ შეეძლოთ ქალაქებისა და ზღვის სანაპირო ზოლის სიახლოვეს ცხოვრება). 1907 წელს კი იბეჭდება ლ. ვორონოვის „ნაშრომი“ „Абхазия - не Грузия“ (Воронов 1907), რაც შეგვიძლია ჩავთვალოთ პირველ გამოვლინებად იმ იდეისა, რასაც უნდა გამოენვია ქართულ-აფხაზური მრავალწლოვანი თანაცხოვრებით შექმნილი ურთიერთობების რღვევა, ურთიერთგაუცხოება და რამაც საბოლოო ჯამში გამოიწვია აფხაზურ-ქართული კონფლიქტი და საომარი ქმედებები 90-იან წლებში.

მეოცე საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართული კულტურული სამყაროდან აფხაზთა ჩამოცილებისკენ მიმართული მძლავრი კამპანია მიმდინარეობს. მნიშვნელოვანი პერიოდია ლ. ბერიას „მოღვაწეობის“ ხანა - აფხაზეთში მოიმატა ქართული სკოლების რაოდენობამ, ლათინურის ბაზაზე არსებული აფხაზური ანბანი გადაკეთდა და შეიქმნა ქართული ანბანის ბაზაზე და ა.შ. შემდგომ წლებში მიმდინარეობს აფხაზეთის რუსიფიკაციის პროცესები, აფხაზეთის მოსახლეობა იმატებს არა მარტო ქართველი მოახალშენეების, არამედ საკურორტო ზონებში საბჭოთა ხელი-სუფლების მიერ ჩასახლებული სხვადასხვა ეროვნების (ძირითადად რუსების) ხარჯზეც.

ცხადზე უცხადესია, რომ აფხაზურ-ქართული კონფლიქტი მეზობელი სახელმწიფოს სპეცსამსახურების ინსპირირებულია. და ძალზე სამწუხაროა, რომ ამ დაპირისპირებულობის საფუძველი შემზადებულია იმ პროპაგანდით, რაც შეკვეთილ სამეცნიერო კვლევებსა და ნაშრომებს „ეყრდნობა“.

შორეული წარსულისა თუ უახლესი ისტორიის საკითხების მიკერძოებული თვალსაზრისით ინტერპრეტირება, მიზანმიმართული გაყალბება, არარგუმენტირებული თეზისები, რომლებიც მიეწოდებათ ხალხის ფართო მასებს, ხშირად ხდება

მრავალწლიანი დაპირისპირების მიზეზი. აფხაზეთში საომარი ქმედებების შეწყვეტის შემდეგაც მიმდინარეობს საინფორმაციო ომი. ანტიქართული განწყობის მეცნიერთა მიერ იქმნება ნაშრომები ისტორიის, ისტორიული გეოგრაფიის, რელიგიის, ეთნოდოგრაფიის, ეთნოფსიქოლოგიის საკითხებზე. ეს ნაშრომები მკვეთრად იდეოლოგიზირებულია და წლობის მანძილზე არსებული პოლიტიკის საფუძველის ერთგვარი გამამყარებელია.

დღესდღეისობით ყველაზე მეტად აქტუალურია აფხაზეთის ტერიტორიის ეთნოდემოგრაფიული წარსულის საკითხები. დაპირისპირებული მხარეებს გააჩნიათ სრულიად ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრებები აფხაზეთის ტერიტორიის ავტოქტონური მოსახლეობის შესახებ. აფხაზ მეცნერთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართველური მოსახლეობის გაჩენა საკმაოდ გვიანდელი მოვლენაა. ისინი, ცალსახად აფიქსირებენ, რომ აფხაზეთისა და მის მიმდებარე მიწებზე მცხოვრები აბაზგები, აფშილები, ჰენიოხები, კორაქსები, მისიმიანელები აფხაზთა უშუალო წინაპრები არიან. VII-VIII ხდება ამ ტომების გაერთიანება აბაზგების მეთაურობით და ყალიბდება ფეოდალური აფხაზი ერი (Анчабадзе 1959, 62-88) ძალიან პოპულარულია აფხაზ-ადილეელთა წინაპრებისა და კულტურულად და პოლიტიკურად დანიშნულებული წინააზიური სამყაროს მონათესაობის შესახებ. უძველესი ისტორიის წერილობით წყაროებში მოხსენიებული აბეშლები აფხაზთა, ხოლო ქაშქები ჩერქეზთა წინაპრებად არიან მიჩნეულნი. არსებობს მოსაზრება, რომ აფხაზ-ადილეელთა წინაპრები არა მარტო ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოში, არამედ დასავლეთ საქართველოს მთელ ზღვისპირეთში და შესაძლოა ქვეყნის სიღრმეშიც ცხოვრობდნენ. ამ მოსაზრებების ავტორები, ხშირად იშველიებენ ივანე ჯავახიშვილის თეორიას, რომლის მიხედვითაც ქართველურ მოსახლეობას დასავლეთ საქართველოში წინ უსწრებდა აფხაზურ-ადილეური მოსახლეობა (ჯავახიშვილი 1950, 43-45). ბატონი ივანე ჯავახიშვილის ეს მოსაზრება დღეს არგუმენტირებულად უარყოფილია (გვანცელაძე 2008, 9-20). სხვა საკითხია აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოხსენიებულ აბაზგთა და აფსილთა ეთნიკური

ვინაობა. ცხადია, ანტიქართულად განწყობილ მეცნიერებში ისინი ერთაზრვნად აფხაზთა წინაპრებად მიიჩნევიან. ქართველ მეცნიერთა ნაწილში გავრცელებულია აზრი რომ ისინი აფხაზთა წინაპრები არიან (Ломоури 1997, 19; ლომთათიძე 1997, 125), მეორე ნაწილი უარყოფს ამ აზრს, მესამენი ხან აბაზგებს (გამყრელიძე 1993, 581-591), უფრო კი აფშილებს მიაკუთვნებს ქართველურ და არა აფხაზურ-ადიღეურ სამყაროს (მუსხელიშვილი 2000, 23). მართლაც, რთული განსასაზღვრია აფშილთა და აბაზგთა ეთნიკური ვინაობა - „ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიას ჯერჯერობით არ გააჩნია მყარი არგუმენტები აბაზგ-აფსილთა აფხაზურ-ადიღეური წარმომავლობის უარსაყოფად“ - ეს გახლავთ ამონარიდი ზ. პაპასქირის ნაშრომიდან (პაპასქირი 2004, 29). ამ ფრაზის საპასუხოდ ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ: არცაფხაზურ ისტორიოგრაფიას გააჩნია მყარი არგუმენტები აბაზგ-აფსილთა აფხაზურ-ადიღეური წარმომშობის დასტურად. ნ. ლომოური იზიარებს აფშილებსა და აბაზგებს აფხაზთა წინაპრებად აცხადებს: „Все попытки объявить апсилов и абазгов картвельскими племенами... абсолютно несостоятельны... что апсилы и абазги – предки средневековых и современных абхазов, ныне это не может вызывать сомнений, это единственная научная точка зрения“ (Ломоури 1997, 19). აფხაზეთის ტერიტორიაზე თანამედროვე აფხაზთა წინაპრების გამოჩენამდე ქართველური ტომების განსახლებას გაცილებით მეტი მომხრე ჰყავს (პ.ინგოროყვა, მ.ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, თ. გვანცელაძე, რ.თოფჩიშვილი, ზ, რატიანი, ტატიშვილი, დიჩკოვ-ტარასოვი და ა.შ.). მათი მთავარი არგუმენტი ანტიკური და ბიზანტიური წყაროებია, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთის ტერიტორიაზე ძირითადად კოლხური ტომები სახლობდნენ. კოლხების ქართველურ სამყაროსადმი კუთვნილება კი ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, თუმცა არიან მეცნიერები, რომლებიც საკმაოდ მწირი არგუმენტებით გამაგრებული თეორიით კოლხებს აფხაზთა წინაპრებად მიიჩნევენ (პაპასქირი 2004, 29). აფხაზეთის ტერიტორიის ისტორიული ეთნოდემოგრაფია, მიუხედავად არსებული მრავალრიცხოვანი ნაშრომებისა, მოითხოვს შემდგომ

კვლევა-ძიებას. ეს საკითხი დღემდე მაინც საკამათოდ რჩება და ჩვენ შეგვიძლია ამ თემის რეზიუმირებისთვის დ. მუსხელიშვილს დავესესხოთ: „За полтысячелетия с лишним до того, как предполагаемые предки нынешних абхазов (самоназвание-апсуа) появляются на исторической арене, древнегреческие писатели довольно детально описывают северовосточное побережье Черного моря. Нет необходимости подробно разбирать эти сведения греческих логографов, тем более, что в нашей историографии они давно уже стали предметом исследований¹. Для наших целей важно отметить, что на территории нынешней Абхазии в I тысячелетии до н.э., по их свидетельству, жили западногрузинские племена.“ (მუსხელიშვილი 2014, 262) აქვე აღსანიშნავია, რომ მეცნიერთა უმრავლესობა თანხმდება, რომ კოლხი/კოლხეთი შესაძლოა კრებიითი სახელი იყოს და ამადენად დასაშვებია ამ გაერთიანებაში სხვა ეთნიკური წარმომავლობის ტომებიც შესულიყვნენ. თუმცა, შესაძლოა აფხათა წინაპრები აფშილები (I საუკუნეში) და აბაზგები (II საუკუნეში) საკმაოდ მოგვიანებით იხსენიებიან ისტორიულ წყაროებში. ერთი რამ ცხადზე უცხადესია - კულტურულ-პოლიტიკურად აფხაზეთი და მისი მოსახლეობა ანტიკური ხანიდან მოყოლებული კოლხური/ქართველური სამაროს ნაწილი გახლდათ. თუმცა, პოლიტიკური შეკვეთების შემსრულებელი თანამედროვე მეცნიერთა ნაწილი ამ აზრსაც „უარყოფს“ და აფხაზეთის ტერიტორიას ჩრდილოკავკასიურ კულტურულ სფეროში ათავსებს.

თანამედროვე აფხაზთა წარმომავლობის შესახებ აფხაზურ ფოლკლორშიც მრავალი ცნობა გვხვდება. გადმოცემები, მითები თუ ლეგენდები, რა თქმა უნდა ისტორიულ წყაროდ ვერ ჩაითვლება, მაგრამ მათში არსებული ინფორმაციის შეჯერება და შედარება, ისტორიული წყაროების, ტოპონიმიკის, არქეოლოგიური და სხვა ეთნოგრაფიული მასალის მონაცემებთან საკმაოდ საინტერესოა. აფხაზური გადმოცემებით აფხაზეთის მიწის პირველმოსახლენი აფხაზები არ არიან. ერთი ვერსიით, აფხაზთა წინაპრები აფხაზეთის დღევანდელ ტერიტორიაზე არაბეთიდან მოსულები არიან. მეორე გადმოცემა, სავსებით არ იცნობს აფხაზთა წარმომავლობის ამ

ისტორიას და უფრო მითოლოგიურ ვერსიას გვთავაზობს - აფხაზთა წინაპრები ნართები იყვნენ. აფხაზეთში მათ მოსვლამდე ჯუჯა ხალხი, აწანები ცხოვრობდნენ (ზუხბა 1988, 151 – 163). გარდა ამისა მრავალ აფხაზურ გვარს (აჩბა, ზუხბა, კვინინია, ადლეიბა, ინაფშა, მარშანია და სხვა) აქვს გადმოცემა, რომ ისინი მთიდან, მთის იქიდან ანუ ჩრდილო კავკასიიდან ჩამოვიდნენ აფხაზეთში (Инал-ипа 1976, 19). ერთი სიტყვით, ფოლკლორულ მასალაში თვალნათლივ ჩანს რომ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიიდან სამხრეთით მიგრირება (ხან მასიურად, ზოგჯერ კი ნელი ინფილტრაციის სახით) კარგა ხნის მანძილზე მიმდინარეობდა.

აფხაზეთში აფხაზთა ავტოქთონობა, აფხაზთა როგორც სატიტულო ერის სტატუსის საფუძვლების გასამაგრებელ ერთ-ერთი მთავარი არგუმენტად აქვთ დღეს ანტიქართულად განწყობილ მეცნიერთა წრეში. არანაკლები მნიშვნელობისაა რელიგიისა და აფხაზთა ეთნოფსიქოლოგიაზე არსებული ნაშრომები, სადაც აშკარად შეიმჩნევა ისტორიული ფაქტების გაყალბება, ტენდენციური მიდგომები, ყოველივე „აფხაზურის“ უსაფუძვლო განდიდება (ხშირად ეს ხდება „ქართულის“ დაკნინების ფონზე), უნიკალურობაზე ხაზგასმა. ცხადია, ეს ყველაფერი ემსახურება აფხაზ ხალხში საკუთარი თვითმყოფადობის განცდის გამძაფრებას და თითქოსდა მისადმი მტრულად განწყობილი ქართველი ხალხისადმი უნდობლობის კიდევ უფრო გაღრმავებას. საკმარისია მოკლედ შევეხოთ თანამედროვე აფხაზეთში მეტად პოპულარულ აფსუარას თემას. აფსუარა აფხაზური ქცევის დაუნერულ კოდექსად მიიჩნევა (Куправа 2008; Дамения 2011). აფსუარა, პირდაპირ თარგმანში აფხაზობას ნიშნავს და როგორც თანამედროვე აფხაზი მეცნიერები ამტკიცებენ აფხაზი ხალხი აფსუარას წესებით ცხოვრობს, სწორედ მისი უნიკალური მორალური კანონები განსაზღვრავს აფხაზთა გამორჩეულობას. ზოგიერთი იქამდეც მიდის, რომ, თითქოს აფსუარას მორალურმა პრინციპებმა არ მისცათ საშუალება აფხაზებს ქართველებთან საომარი დაპირისპირების დროს სახლებში დარჩენილიყვნენ, ისინი სამართლიან ომში ჩაებნენ და აფსუარათი შეკავშირებულებმა გამარჯვება მოიპოვეს. ამ ბოლო მოსაზრებაზე კომენტარიც

ზედმეტია.

„აფსუარაზე“ პირველი ცნობა დ. გულიას გასული საუკუნის 20-იანი წლების ნაშრომში გვხვდება. და ეს ნიშანდობლივია - დიმიტრი გულიამდე ბევრმა უცხოელმა, რუსმა და ქართველმა მოგზაურმა, ჩინოვნიკმა და მეცნიერმაც აღწერა აფხაზთა ყოფაცხოვრების რეალიები, ზოგიერთ მათგანს ძალზე დანვრილებითი ცნობებიც კი აქვს ამ ხალხის ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით განსხვავებულობაზე და მათთვის დამახასიათებელ ამა თუ იმ ეგზოტიკურ თუ არქაულ ჩვევებსა და ქცევის ნორმების შესახებ. თუმცა, აფსუარას შესახებ მათ ნაშრომებში და აღწერილობებში არანაირი ცნობა არ არსებობს. ოცინ წლებში, აფხაზეთი იმყოფება მთელი რიგი პოლიტიკური ინტერესების გავლენის ქვეშ, გრძელდება კარგა ხნის წინ დანყებული საინფორმაციო ომი ქართული სახელმწიფოებრივობის წინააღმდეგ, ამ ომის მთავარი მიზანი აფხაზისა და ქართველის გაუცხოება, მათი ურთიერთობების გაფუჭება და დაძაბვაა. ბუნებრივია, ამ პერიოდში იქმნება აფხაზისათვის ახალი, „საამაყო“ თეორიული საფუძვლები, რაც აფხაზის მალალმორალურობის, განსაკუთრებულობისა და გამორჩეულობის იდეის დამკვიდრებას ემსახურება. ამ მიმართულებას, საბოლოოდ აფხაზის, როგორც აფხაზეთის ტერიტორიის სატიტულო ნაციის უპირობოდ აღიარების ლეგიტიმურობასა და ამ იდეის ძირშივე საწინააღმდეგო ქართული სახელმწიფოებრივი კონცეფციისა და მის შემქმნელ და მქონე ქართულ საზოგადოებასთან დაპირისპირების ფუნქცია ჰქონდა ნაკისრი. არ ვუარყოფთ, რომ აფხაზეთის მოსახლეობას ჰქონდა და ახლაც გააჩნია თავისი დაუნერელი ქცევის კანონი. თუმცა, ის შინაარსობრივად იგივეა, რაც საქართველოს დანარჩენ კუთხებში ოდითგან შემუშავებული და დროთა განმავლობაში ტრანსფორმირებული ქცევის ნორმების კრებული. ე.წ. „აფსუარას“ შესაძლოა უფრო მეტი კავშირები აქვს ა„ადილა ხაბაზასთან“, რომელიც ადიღეველთა ქცევის ნორმების კანონია. „ადილა ხაბაზას“ შესახებ ცნობები „აფსუარას“ პირველხსენებას გაცილებით უსწრებს წინ. აფსუარა, თარგმანში „აფხაზობას“ ნიშნავს, ანუ ამ სახელწოდებით, მისი შემქმნელები მკაცრ, მკვეთრ საზღვარს

ავლებენ აფხაზსა და ყველა სხვას შორის. სავარაუდოდ ერთადერთი ანალოგია, ამგვარი „ეთნოცენტრისტული“ სახელწოდებისა არის „ადილა ხაბაზა“, „ადილაღე“, რაც შესაბამისად ადიღურ ქცევად, ადიღეელობად ითარგმნება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ქცევის ნორმათა ერთობლიობის სახელწოდებანი: ოსებში - ალდაუ (და არა ოსობა ან ალანობა), ინგუშებში - ეზდელ (და არა ინგუშობა ან ლლიღვობა), ბალყარეთსა და ყარაჩაიში - თაუ ადეთ და ა.შ. (ანთელავა 2018, 217). სახელწოდება „აფსუარას“ ანალოგიური იქნებოდა ქართული „ქართველობა“, სომხური „სომხობა“, რუსობა, ფრანგობა და ა.შ. , რაც ბუნებაში არ არსებობს და ამდენად სახელწოდება „აფსუარას“ ხელოვნურობა, ჩვენი აზრით ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. აქვე საინტერესოა, თანამედროვე აფხაზი მეცნიერების მიერ ატაცებული და ალბათ უკვე ხალხშიც პოპულარული მოსაზრება საკუთარი სამშობლოს სხელის, აფსნის (აფსნი აფხაზთა თვითსახელწოდება, აფსუა-აფხაზია თანამედროვე აფხაზურ ენაზე) შესახებ. მათი აზრით აფსნი, სულის ქვეყანას ნიშნავს. მიგვაჩნია, რომ ალთქმის ეს გაპოეტურებული ფორმა, აფხაზეთის ტერიტორიის ამქვეყნიურ სამოთხედ წარმოჩინების, ამ მიწის გამორჩეულობის იდეასთან აზრობრივ ურთიერთკავშირშია. თვით სახელი, აფსნი და აფსუა, მათი ეტიმოლოგია შემდგომი კვლევის საგანია და აქვე აღსანიშნავია, რომ აფხაზი მეცნიერი ვ. ჩირიკბა თავის ნაშრომში უარყოფს გავრცელებულ და მიღებულ „პოეტურ“ გააზრებას და სხვა მოსაზრებებს გვთავაზობს (Чирикба В, К этимологии этнонима аџсуа «аџхаз» (PDF; 624 Кб), **Избранные работы по лингвистике и этнографии**)

აფხაზი მეცნიერების მიერ „აღწერილი“ აფხაზთა ქცევის კოდექსის ნორმები დაფუძნებულია ისეთ ღირებულებებზე, როგორებიცაა: ვაჟკაცობა, რაინდობა, პატრიოტიზმი, მოთმინება, თავმდაბლობა, უფროსის პატივისცემა და ა.შ.. ანუ მასში არაფერი უნიკალური არ არის. პირიქით, ეს კოდექსი უნივერსალურია, თითქმის ყველა საზოგადოებაში, განსაკუთრებით კავკასიელითა შორის უმეტესწილად ანალოგიური ნორმები მოქმედებს, რაც ამ რეგიონის, კავკასიის კულტურული ერთიანობის ერთ-ერთი მთავარი გამოხატულებაა.

აფხაზეთის ტერიტორიის მცხოვრებთა ყოფისა თუ ქცევების თავისებურებებზე ანტიკური ხანიდან მოყოლებული მრავალი უცხოელი ისტორიკოსი, მოგზაური თუ სახელმწიფო მოხელე მოგვითხრობს. საინტერესოა პირველი ქართული ცნობა მათი ხასიათისა და ქცევების შესახებ: „ხოლო კაცნი მგვანნი მეგრელთა და უმეტეს ცქვიტნი და ტანოვანნი, წერწენნი, მპარავნი, ავაზაკნი, ზღვათა შინა მავალნი, ოლეჭკანდრებითა, რომელთა შიგან ჩასხდებიან რ“, ს“ და ტ“, დაუხდებიან ოსმალთა ნავთა და ლაზ-ჭანთა და უფროსად გურია-ოდისა. არამედ არიან ბრძოლასა შიგან მდედრნი, მალ-მიმდრეკნი, ზღუასა შიგან მაგარნი და ძლიერნი.» (ბატონიშვილი 1953, 785-786). ვახუშტის ამ განსაზღვრებით გარეგნულად, ანთროპოლოგიურად აფხაზი მეგრელს ჩამოგავს. თუმცა შედარებით მოსული და დახვეწილი აღნაგობისაა. ბუნებით ფიცხები არიან და ქურდობას და ყაჩაღობასთანაც არ არიან მწყრაღად. აქვე ურიგო არ იქნება მეგრელთა ვახუშტისეული დახასიათება გავიხსენოთ: „არიან კაცნი და ქალნი შუენიერნი, არამედ იმერთაებრ არატანოვანნი, ხორციანნი და მნითურნი, გულმწყრალნი მყისედ და მსწრაფლნი, ბრძოლათა შინა იმერთაებრ ვერა ქებულნი, ბრძოლიდამ გაბრუნებით ქებულნი.“ (ბატონიშვილი 1953: 783). მეგრელთა და აფხაზთა ემოციურობის ხარისხიც ვახუშტის მიხედვით ძალიან მაღალია. აგრეთვე ყურადღებას იქცევს მათი ქცევა საომარი ქმედებების დროს. ბატონიშვილის ცნობების მიხედვით მეგრელთა და აფხაზთა საომარი ღირსებები, რბილად რომ ვთქვათ, მაინცა და მაინც სანაქებო არ ყოფილა, თუმცა ეს უკანასკნელნი ზღვაში ძლიერები და დახელოვნებული მეკობრეები ყოფილან.

მეკობრეობასა და ყაჩაღობას, აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებთა ერთ-ერთ მთავარ საქმიანობას, საკმაოდ დიდი ისტორია აქვს. ძვ.წ.აღ-ით I საუკუნეებში მრავალრიცხოვანი ჰენიოხები, რომლებიც პიტიუნტის სანაპიროს გასწვრივ ცხოვრობდნენ და ზღვაზე ბატონობდნენ, შიშის ზარს სცემდნენ შავი ზღვის სანაპიროებზე მოვაჭრეებს. ისინი ოცდახუთ-ოცდაათკაციანი ნაგებით, კამარებით გადიოდნენ ხოლმე ზღვაში და მათი მეორე სახელი, კამარიტები ამ ნაგების სახელიდან არის ნაწარმოები

და მათი ძირითადი შემოსავლის წყარო ზღვაზე მეკობრეობა იყო(სტრაბონი). ტაციტუსის ცნობებით, I საუკუნეში, ანიკეტის აჯანყების შემდეგ შავი ზღვის რომაული ფლოტი განადგურებულა, რითაც ისარგებლეს ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა, სასწრაფოდ ააგეს თავიანთი ნავეები და ზღვაზე გაბატონდნენ (ტაციტუსი). აფხაზ და ჩერქეზ მეკობრეებს კამარიტებთან აიგივეს XIV-XV საუკუნის ერთ-ერთი ცნობაც (ტარასოვი). კამარიტები თვიანთი ნავეებით ზღვაში განსაკუთრებით შტილის დროს გადიოდნენ, ნადავლის ხელში ჩაგდების შემდეგ უკან დაბრუნებული ნავეს მდინარის შესართავებში დაბურულ ბუჩქნარში და ტყეებში მალავდნენ. 1714 წელს ევროპიდან დაბრუნებული სულხან- საბა ორბელიანისთვის აფხაზ მეკობრეების თარეშს პრობლემა შეუქმნია. ის ტრაპიზონში სწორედ აფხაზ მეკობრეთა შიშის გამო დაყოვნებულა (ს-ს ორბელიანი). აფხაზეთის სანაპირო არასტუმართმოყვარე ყოფილა XIX საუკუნეშიც. ნავაჭრით დატვირთული გემები, როგორც წესი ძლიერ ზურგქარს ელოდებოდნენ, რათა მალე დაეფარათ 10-12 მილი, მანძილი რომელშიც აფხაზი მეკობრეების თავდასხმა იყო მოსალოდნელი. სავაჭრო გემები შიშიანობის გამო სამხედრო ხომალდის მაგვარად შეიარაღებული უნდა ყოფილიყო (პეისონელი).

აფხაზთა, ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეთა მაცხოვრებლების, მეკობრეობას თავისი საფუძვლები ჰქონდა. ვახუშტის თქმით, მთიელთათვის მეკობრეობა ჩვეული მოვლენაა (ბატონიშვილი 1953, 788). მეკობრეობას უმეტეს შემთხვევაში უმინაწყოობა და ეკონომიკური სიდუხჭირე განაპირობებდა. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან მხარეებში მეკობრეობა ცხოვრების წესადაც იყო ქცეული. თუშეთში მეკობრეობის ძირითადი ფუნქცია ქისტეთისა და ლეკეთის თემების დარბევა და იქიდან ნადავლის წამოღება იყო. გადმოცემით, ისინი სპეციალურ წვრთნასაც გადიოდნენ, კვების განსაკუთრებული რეჟიმიც ჰქონიათ და საზოგადოება მათ მიძიმე შრომითაც არ ტვირთავდა. მთიელების მეზობელ თემებზე ლაშქრობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო და ამ ლაშქრობებს ჯვარხატთა მსახურების, ხევისბერებისა და დეკანოზების მხარდაჭერაც ჰქონდათ (მაკალათია 1983, 97-102). ძარცვა შემოსავლის წყაროდ იყო ქცეული სვანებისთვისაც

. თამარის ისტორიკოსის ცნობით თამარის მეფობის დროს მეკობრეობა აღკვეთილა: „მპარავი, ავის მოქმედი აღარ იყო... ოვსმან, მთიულმან და ყივჩაღმან და სვანმან ვერ იკადრიან პარვა“ (ქართლის ცხოვრება 1956, 81). საინტერესოა, რომ ამ დროს მეკობრეებში არ იხსენებიან აფხაზები. შესაძლოა, ეს ფაქტი იმითაც არის გამოწვეული, რომ იმ დროს აფხაზეთის ტერიტორიაზე საკმაოდ მძლავრად იყო განვითარებული სახელმწიფოებრივი ურთიერთობები, ეს მხარე ცენტრალური ხელისუფლების მიერ კონტროლირებადი იყო და განვითარებული ფეოდალური ურთიერთობების პირობებში მეკობრეობა-ყაჩაღობისთვის აქ ნაკლებად ხელსაყრელი პირობები არსებობდა. ამ მხრივ, სრულიად საწინააღმდეგოა სურათი მეექვსე საუკუნისთვის - ევსევი კესარიელის ცნობით, აბაზგიის მთავრის ხელშეწყობით ამ ქვეყანაში გავრცელებული იყო ტყვეთა სყიდვა, უმეტესად კი საჭურისებით ვაჭრობა. ეს ჩვეულება საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა, ხალხს მძიმე ტვირთად აწვა და ბიზანტიელებმა აბაზგიის მთავარს მოლაპარაკებების დროს ერთ-ერთ პირობად სწორედ ამ ჩვეულების მოშლა მოსთხოვეს (გეორგიკა 1965, 134 -136).

XVII საუკუნეში აფხაზთა გახშირებული თარეშის გამო ლევან დადიანი კელასურის გასწვრივ, „აფხაზთა გამოუსვლელობისთვის“ მდ. კელასურის გასწვრივ ზღვიდან მთამდე თავდაცვითი ზღუდეც აუგია (ბატონიშვილი 1953, 782). ამავე დროს ხდება აფხაზების ჩამოსახლება დადიანის კუთვნილი ტერიტორიების ჩრდილოეთ ნაწილში. ვახუშტის აღნიშნული აქვს კიდევ, რომ აფხაზები თურქ და ლაზ ვაჭრებს ანიოკებდნენ, მაგრამ მათი თავდასხმები გაცილებით შემანუხებელი იყო გურიისა და სამეგრელოსთვის. აფხაზ მარბიელთა გააქტიურებას დასავლეთ საქართველოში არსებული არეულობაც უწყობდა ხელს - ლევან II დადიანი მოუცლელი სამთავროს შიდა არეულობისა და დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებს შორის ატეხილი ბრძოლისა და ინტრიგების გამო. გარდა ამისა, აფხაზეთის მთავარი პირადად იყო შეურაცხყოფილი დადიანის მხრიდან - ლევან მეორემ თავისი პირველი მეუღლე, აფხაზეთის მთავრის ქალიშვილი ლალატის ბრალდებით დაასახიჩრა და მამასთან გაისტუმრა. აფხაზები გა-

მუდმებით ესხმოდნენ თავს სამეგრელოს სასაზღვრო სოფლებს, რის შედეგადაც ადგილობრივები ტყვეებად იყიდებოდნენ, ეს მხარე ნადგურდებოდა და მოსახლეობისგან იცლებოდა (ლამბერტი 1938, 135; ჩელები 1971, 96). ლევან II ამ კონფლიქტამდე აფხაზთა, ჯიქთა და სვანთა რაზმებს რეგულარულად იყენებდა თავისი მარბიელი ლაშქრობების დროს (ბატონიშვილი 1973, 826). ვახუშტის ცნობით, სამხედრო ტყვეების გამოსასყიდის საფასურად გათავისუფლებას მას შემდეგ მისდევნენ იმერეთში (დას. საქართველო) რაც, ოდიშ-აფხაზ-ჯიქთა ლაშქარმა დაამარცხა გიორგი იმერთა მეფე და ლევანმა ბლომად ტყვეები წაასხა ოდიშში. ლევან II-ს „აფხაზთა გამოუსვლელიობისთვის“ მდ. კელასურის გასწვრივ ზღვიდან მთამდე თავდაცვითი ზღუდეც აუგია (ვახუშტი 1973, 782). ლევანს აფხაზთა საბოლოო დამორჩილებისთვის ზღვაზე მათი მეკობრეობის ალაგვით მოუხერხებია (ბატონიშვილი 1973, 828). თუმცა, ლევან მეორის სიკვდილის შემდეგ აფხაზებს კვლავ განუახლებიათ სამეგრელოს რბევა (ბატონიშვილი 1973, 842). ამავე დროს, აფხაზები ზღვით გურიის სანაპიროებსაც ესხმოდნენ თავს, სადაც მათი შემოსევების წინააღმდეგ წარმატებულად იბრძოდა გიორგი გურიელი: „ამან მოსრნა მეკობრედ მოსულნი აფხაზნი გურიას მრავალგზის.“ XVII საუკუნის ბოლოსთვის აფხაზთა გააქტიურებას დადიანთა სამფლობელოს საზღვარის აღმოსავლეთით, გადმონევაც და მდინარე ლალიძგის გამოღმა აფხაზთა დასახლებაც გამოუწვევია. აფხაზეთის ტერიტორიაზე ყაჩაღობა რუსული მმართველობის პირველ პერიოდშიც გრძელდებოდა. იმ ხანად რუსები არ წარმოადგენდნენ იმდენად დიდ ძალას, რომ მისი შიში ჰქონოდათ და ამიტომაც არ ერიდებოდნენ რუს ჯარისკაცებზე თავდასხმას და მათ მოტაცებას. სოხუმის გარნიზონს ტყეში შეშის მოსაგროვებლად გასვლა დიდ რაზმებად უხდებოდა და სრული უსაფრთხოებისათვის ზარბაზანიც კი მიჰქონდა ხოლმე. ბრძოლებში ან რაიმე დაავადებით გარდაცვლილებს სოხუმის მეციხოვნეები ციხის გაღავანთან ახლოს, თოფის გასროლის მანძილზე მარხავდნენ, იმის შიშით რომ აფხაზებს არ ამოეთხარათ ტანსაცმლის გახდის მიზნით. ხმელეთზე ყაჩაღურ თავდასხმებს ერთვოდა ზღვაზე მეკობრე-

ობა, რის დასაძლევადაც რუსეთს რამდენიმე გემის გამოყოფა მოუხდათ რომლებიც იძულებულები იყვნენ აფხაზეთის მთელ სანაპირო ზოლზე ეწარმოებინათ პატრულირება.

მეკობრეობისა და ყაჩაღობის მიზეზი, როგორც უკვე ავღნიშნეთ ძირითადად ეკონომიკური ფაქტორები იყო. აფხაზეთის შემთხვევაში ამგვარი ახსნა შემოსავლის ამ წყაროს პოპულარობისა ლოგიკურია, თუმცა აქ გასათვალისწინებელია სამეურნეო და ყოფითი ტრადიციებიც. XIX საუკუნის მონაცემებით აფხაზური მოსახლეობა ძირითადად მეცხოველეობას მისდევს. აფხაზის მეურნეობაში მინათმოქმედებას მეორეხარისხოვანი როლი აკისრია. ზოგიერთი ცნობით ისინი ნაწილობრივ მევენახეობასა და მეხილეობასაც მისდევენ. მათ საკვებ რაციონშიც ძირითადი მესაქონლეობის პროდუქტებია. მინათმოქმედების სუსტ განვითარებულობაზე და არატრადიციულობაზე მიუთითებს ისიც, რომ მთელს აფხაზეთის ტერიტორიაზე XIX საუკუნის მეორე ნახევრისთვის მხოლოდ ერთი წყლის წისქვილი არსებობდა სოფელ სოუკსუში. აფხაზები მარცვლეულის საფქვადად ხელსაფქვაკვებს იყენებდნენ, რაც თავისთავად მიგვითითებს რომ მარცვლეული კულტურები მათ სასურსათო მარაგებში საკმაოდ მცირე ადგილს იკავებდა. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ აფხაზები დიდ სახნავ გუთანს მეგრელებისგან „გადაღებულად“ თვლიან. აგრეთვე არსებობს ე.წ. აფხაზური თოხი, რომელიც ზომით პატარაა (**Инал-ипа 1960, 143 – 152**) რაც მიგვანიშნებს რომ შრომის ეს იარაღი დიდი სამეურნეო სავარგულების დასამუშავებლად არ იხმარებოდა და წარმოადგენდა ძირითადად ტყის მომცრო ახობისა და მთის მწირი, ქვიანი მიწების დასამუშავებლად გამოიყენებოდა. საინტერესოა მესაქონლეობასთან დაკავშირებული ერთი ტრადიციაც: აფხაზები შემოდგომით საქონელს ყოველგვარი მეთვალყურეობის გარეშე უშვებდნენ ტყეში. თითქმის მესამედი ამ საქონლისა იკარგებოდა. ითვლებოდა, რომ დაკარგული საქონელი ტყის მეფისთვის იყო შეწირული. შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ აფხაზს მესაქონლეობაში მცირეოდენი ნამატი პროდუქტი გააჩნია, რომელსაც „უშურველად“ უთმობს ტყის სულებს. გარდა მისტიური არსებების მომადლიერებისა ამ ტრადიციას მატერიალური საფუძველიც

უნდა ჰქონოდა. აფხაზი გლეხი შესაძლოა თავს არიდებდა ზამთარში დიდი რაოდენობის საქონლის შენახვა-გამოკვებასთან დაკავშირებულ მძიმე შრომას. მათ ნამატი პროდუქციის გასაღების ბაზარიცა და შესაძლებლობებიც ნაკლებად ჰქონდათ და ამდენად საქონლის დანაკლისს არად აგდებდნენ და კმაყოფილდებოდნენ იმ პროდუქციის რაოდენობით რასაც ეს ერთგვარი „მიშვებული“ მეურნეობის წესი იძლეოდა. აფხაზის მცირედ გამრჯეობას უცხოელი ავტორებიც აღნიშნავდნენ. თუმცა იგივე ავტორები ანალოგიური აზრისანი არიან საქართველოს სხვა კუთხეთა მაცხოვრებლებზე. ედ. აიხვალდის ცნობებით მოსახლეობა იმერეთში ღარიბულად ცხოვრობს. არანაკლებ ღარიბები არიან მეგრელები, თუმცა ეს მდგომარეობა მათ არ უბიძგებს იქითკენ რომ სიზარმაცეს სძლიონ და იმ რაოდენობის მარცვლეული დათესონ და მოიყვანონ, რაც საკუთარ მოთხოვნილებებსაც დაუკმაყოფილებდათ და გასაყიდადაც დარჩებოდათ. მით უმეტეს, რომ თურქები რედუტკალეში (ყულევი) ხშირად მოდიან სიმინდის შესაძენად (აიხვალდი 2005, 172). აიხვალდს მთლად მუყაითებად არც გურულები მიაჩნია (აიხვალდი 2005, 208). მისი აზრით დასავლეთ საქართველოს ამ კუთხეებში, ეს ერთგვარი სიზარმაცე გამოწვეულია კლიმატური პირობების ვარგისიანობით, რაც ზამთრის მარაგზე უზრუნველობას აპირობებს, რადგანაც საკმარისი პროდუქციის შოვნა წელიწადის ნებისმიერ დროს არის შესაძლებელი. ამდენად, აფხაზთა და საქართველოს სხვა კუთხის მცხოვრებთა ზემოთხსენებული „სიზარაცე“ არ უნდა მივიჩნიოთ მათი მენტალობის თანდაყოლილ ავადმყოფურ თვისებად. უცხოელი ავტორების მიერ შენიშნულ ამ თვისებას საქართველოში მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობით, ეკონომიკისა და ვაჭრობის სრული მოშლით თუ ავხსნით, რაც თავისთავად ისტორიული ძნელებელობისა და დიდწილად გარეშე მტრის აგრესიისგან გამოწვეული სახელმწიფოსა და სახელმწიფოებრივი ურთიერთობების დეგრადაციისა და დამცრობის შედეგი იყო.

XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში, ჩანს რუსები ჯერ კიდევ კარგად არ იცნობენ შიდა აფხაზეთს. ჟაკ ფრანსუა გამბა, რომელიც რუსეთის საიმპერატორო კარს ემსახურება მხოლოდ ზღვის

სანაპიროს აღწერითა და დაკვირვებით კმაყოფილდება. მას ქვეყნის შიგნით არსებული მდგომარეობის შესახებ ერთ-ერთი ცნობა აფხაზთა თხუთმეტწლიანი ტყვეობიდან თავდაღწეული და მათი გემზე თავშეფარებული მეგრელისგან მიუღია. მონადყოფილის ცნობით აფხაზთა ქვეყანა ძალიან ნაყოფიერია. თუმცა მინას არ ამუშავებენ და ვაჭრობაც არ აქვთ, რაც უკიდურეს გაჭირვების მიზეზია და ხშირად ყოველდღიური საარსებო სურსათის ნაკლებობასაც იწვევდა (გამბა 1987, 92-93).

აფხაზთა შორის გარე სამუშოზე სიარულიც არ ყოფილა პოპულარული. XIX საუკუნის მიწურულს შუაგულ აფხაზეთში ხე-ტყის დამუშავებაზე ვინმე მაქსიმოვთან ყოველწლიურად ორიათას კაცამდე იყო დასაქმებული: „ყოველწლიურად მასთან 2000-მდე კაცი მიდის, მასთან ნახავთ: სვანს, რაჭველს, ლეჩხუმელს, გურულს, მეგრულს და აფხაზს კი - არც ერთს. აფხაზი ყოველივე ამას შორიდან უყურებს, სტუმარივით, უბრალო ხელოსანობა რა არის, იმასაც ვერ ნახავთ მათ შორის. რისამე ფიცრულის დადგმა რომ დასჭირდებათ, ხუროებს სხვაგანიდან უნდა დაუძახონ.“(სახოკია 1985: 399). სანინაალმდეგო შინაარსისაა გამბას, დაახლოებით საუკუნით ადრეული ცნობა, რომლის მიხედვითაც ხე-ტყის წარმოებაში დასაქმების მსურველი ბევრი აფხაზი ყოფილა. ისინი სამუშაოების მცირე გასამრჯელოს ფასად შესრულებაზეც დაყაბულდებულან, თუმცა რუსეთის მთავრობის მიერ წამოწყებულ ეს პროექტი იმ ხანად ვერ განხორციელდა (გამბა 1987, 91). ეს ორი ცნობა ურთიერთსანინაალმდეგო შინაარსისაა - შესაძლოა აფხაზებს მართლა გამოეთქვათ სურვილი ემუშავათ ხე-ტყის დამუშავებაზე, თუმცა თედო სახოკია, რომელიც ძალიან ახლოს იცნობს ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრებასა და ხასიათებს ვგონებთ უფრო სანდოა. მისი თქმით: „აფხაზი ნამდვილი შვილია ბუნებისა ..... უფრო შორს გახედვა, გათვალისწინება მომავლისა ემძიმება, ან ვერ მოუხერხებია და გაურბის კიდევ. სიმინდს თუ იწვეს, იმდენს იწვეს, რომ მის ცოლ-შვილს მეორე ჭირნახულამდე გაჰყვეს; აფხაზი ფიზიკურ დაღლას ერიდება. ზედმეტი, გასაყიდი სიმინდის მოწვევას გაურბის; სირცხვილად მიაჩნია ვაჭრობა, სხვისთვის მუშაობა,

საზოგადოდ, ფიზიკურ მუშაობას გაურბის. ბუნებასაც თავისი შვილი ისე არსადა ჰყავს განებივრებული, როგორც აფხაზეთში. კიდევ ამიტომაც, რომ აფხაზს ვერსადა ჰხედავთ გარეთ გასულს, სამუშაოს საძებრად.“ (სახოკია 1985, 399). საინტერესო ფაქტია ისიც, რომ აფხაზთა უმეტესობას რიცხვმრავალი საქონლის ყოლასაც ერიდება. რაც შეეხება ვენახისა და ხეხილის მოშენებას ეს საქმე მათში პატივდებული ყოფილა. მევენახეობა XIX საუკუნის ბოლოსთვის აჭანდარის, დურუშმის, აბგარას, აცის, ლიხნის, ოთჰარას, ბარმიშის, კალდახვარას, ბაბაულარხვას და სხვა სოფლებისთვის მნიშვნელოვანი შემოსავლის წყარო ყოფილა. ამილახუს, ალბიშის, კაჭიჭის, აპაპაყვაჯას, ავასარხვას, აჩქიქის, აჭიჰავატას ჯიშის ყურძენი ძირითადად ხურმის და თხმელის ხეებზე ჰქონიათ აშვებული. ეს სოფლები აფხაზეთის ცენტრალური ნაწილის დაბლობ მხარეებშია განლაგებული, სადაც კლიმატის ვარგისიანობის გამო ვაზის მოვლა-პატრონობა მაინცა და მაინც დიდ ჯაფას არ მოითხოვს. საყურადღებოა ერთი გადმოცემაც რომლის მიხედვითაც ბედიელ თავადს, გიდ ჩაჩბას XIX საუკუნის მეორე ნახევარში 29 კომლი სენაკელი გლეხებისა დაუსახლებია თავის მამულში. გლეხები იხდიდნენ გადასახადსა, მისდევდნენ მესიმინდობას, მევენახეობას, მოყავდათ თამბაქო. სიმინდის ნამატი მოსავალი ოჩამჩირეში იყიდებოდა (Инал-ипа 1960, 238-239). შესაძლოა თავადი ჩაჩბას მიერ გლეხების სენაკიდან გადმოსახლებას ორი მიზეზი ჰქონოდა: მუჰაჯირობის შედეგად გადასახლებებმა მუშახელის დეფიციტი შეუქმნა ადგილობრივ თავადებს და ისინიც იძულებული იყვნენ ეს დანაკლისი როგორმე შეეკოთ; მეორე მიზეზად შესაძლოა დავასახელოთ ისიც რომ საკუთარი მეურნეობის განვითარებით დაინტერესებული მემამულეები საკუთარ მიწებზე უფრო პროდუქტიულ და ტრადიციულად მიწათმოქმედ ხალხს ასახლებდნენ.

ვაჭრობას აფხაზები არ მისდევდნენ. სოხუმის ბაზარი XIX საუკუნის დასაწყისში სომხებისა და ბერძენების ხელშია (გამბა 1987, 82). ამავე საუკუნის ბოლოს კი აფხაზეთში ვაჭრთა უმეტესობა მეგრელები არიან.

აფხაზეთის ტერიტორიის მოსახლეობის მენტალობაზე და

ქცევის ნორმებზე სავარაუდოდ დიდ გავლენა უნდა მოეხდინა ამ მხარის სოციალური განვითარების თავისებურებებს. აფხაზეთი ისტორიის მანძილზე თითქმის ყოველთვის ერთგვარი პერიფერიული კუთხეა და სახელმწიფო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ცენტრებისგან საკმაოდ მოშორებულია. რა თქმა უნდა, აქ არ იგულისხმება ბერძნული კოლონიზაციის პერიოდი და განსაკუთრებით ის ხანა როდესაც დასავლეთ საქართველოში ჩამოყალიბდა აფხაზეთა სამეფო, რომელმაც უდიდესი როლი ითამაშა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში. თუმცა აფხაზეთა სამთავროს, რომლის ბაზაზეც დასავლეთ საქართველოში აფხაზეთა სამეფო ჩამოყალიბდა, დანიშნულება ქართულ სამეფო სამთავროებს შორის იმ ფაქტორითაც უნდა აიხსნას რომ ეს კუთხე, როგორც პერიფერია გადაურჩა არაბების გამანადგურებელ შემოსევასა და ბატონობას. სახელმწიფოს განაპირა რეგიონში მდებარეობა, ცენტრალური ხელისუფლების შედარებით სისუსტე, აგრეთვე მთიელ ტომთა მეზობლობა და მათთან კულტურულ-ეთნიკური სიახლოვე აფხაზეთში სოციალური ურთიერთობის თავისებურ განვითარებას ინვეცდა. ჯერ კიდევ ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში აქაელების, ზიგებისა და ჰენიოხების სიღარიბის შესახებ ცნობებს გვანვდის სტრაბონი. რომელი ისტორიკოსის თქმით ისინი მწირ და ვიწრო ადგილებში ცხოვრობენ; მომთაბარეობენ და თავს მეკობრეობითაც ირჩენენ. სტრაბონსავე აქვს გაანალიზებული ჰენიოხთა სოციალური ყოფის თავისებურებანი., სავარაუდოდ აფხაზეთის ჩრდილოეთ ტერიტორიაზე მაცხოვრები ჰენიოხების შესახებ სტრაბონის ცნობებიდან ჩანს, რომ ჰენიოხთა გაერთიანება არ წარმოადგენდა პოლიტიკური სისტემით ერთიან სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას. ჰენიოხების მეკობრეობა მათი სოციალური-ეკონომიკური განვითარების დაბალი დონის დასტურად უნდა მივიჩნიოთ - ელინისტური ხანისთვის ზღვის მეკობრეობა საკმაოდ გავრცელებულია ხმელთაშუაზღვისა და შავიზღისპირეთში სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით ჩამორჩენილ თრაკიელებში, ტავრებში, სატრაპებში (ლორთქიფანიძე 2010, 170-174). საყურადღებო ფაქტია, რომ ამავე პერიოდის კოლხეთი

სოციალურად საკმაოდ დაწინაურებული და მეტად გამართული სახელმწიფო ურთიერთობებისა და სტრუქტურის მქონე ქვეყანაა. ჰენიოხების მაგვარად ტომთა გაერთიანებაა მთიელ სვანთა ქვეყანაც, რომელიც სოციალური სტრუქტურითა და განვითარების დონით ახლოსაა ჰენიოხების ქვეყანასთან და საკმაოდ ჩამორჩება კოლხეთს. ასე რომ, აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ეთნიკური ჯგუფის შესახებ პირველივე ცნობებიდან ირკვევა რომ აქ სახელმწიფოებრივობა ნაკლებადაა ფეხმოკიდებული. თითქმის იგივე შეიძლება ითქვას ადრე და განვითარებული შუასაუკუნეების პერიოდზე: მომიჯნავე ქართული სამეფო-სამთავროებისგან განსხვავებით აფხაზთა სამეფო ნაკლებად ფეოდალიზირებულია და მისი სოციალური ურთიერთობები ე.წ. მთური ფეოდალიზმის ნიშნებს ატარებს. მიწათმოქმედებისთვის მაინცა და მაინც დიდი გასაქანის არ არსებობა საზოგადოების ნაკლებ პოლარიზაციას იწვევდა. მესაქონლეობის განვითარება მაინცა და მაინც არ უწყობდა ხელს სოციალურ-ეკონომიკურ დიფერენცირებას. აფხაზეთში სახნავი მიწების სიმცირეზე მიგვითითებს ვახუშტის ბატონიშვილის ცნობაც: „ხოლო ესე აფხაზეთი შემკული არს ყოვლითა ნაყოფითა და ჰავითა, რამეტუ ნაყოფიერებენ ყოველნი მარცვალნი. ხილი, ვენახნი, პირუტყვნი... გარნა არს ესე აფხაზეთი ტყიანი, ჭალიანი, ეწეროვანი და მცირეველოვანი; მთის კერძოდ აგარაკოვანი.“ (ბატონიშვილი 1973, 785) ვახუშტის ამ ცნობიდან ჩანს, რომ აფხაზეთის ბუნებრივი პირობები მიწათმოქმედების განვითარებისთვის უფრო ნაკლებადაა გამოსადეგი ვიდრე მეცხოველეობისთვის. აფხაზთა სამეფოს სიძლიერე თავისუფალთა, გარკვეულწილად მთიელთა მასას ეყრდნობოდა. ლეონ II ხშირად იშველიებდა ხაზართა (სავარაუდოდ ხაზარებში ალბათ დასავლეთ და ცენტრალური კავკასიონის მთიელებიც მოიაზრებიან). არ არის გამორიცხული, რომ მთიელთა სალაშქროდ გადმოსვლებს მათი ნაწილის დარჩენა ქვეყნის ტერიტორიაზე და მათი წარჩინებულების დაწინაურება მოჰყოლოდა, რასაც შედეგად ალბათ მათთვის დამახასიათებელი სოციალური ურთიერთობების გადმოტანაც უნდა მოყოლოდა.

სტატიის დასაწყისში აღვნიშნეთ, რომ თანამედროვე აფხა-

ზური მეცნიერება ცდილობს ახალ ეროვნულ მარკერებს შეუქმნას საფუძვლები. ამ მიზანს ემსახურება ისტორიული ფაქტების ტენდენციური ინტერპრეტირების, ქართულ-აფხაზური ერთიანი კულტურის არსებობის დამადასტურებელი ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური მასალის მონაცემების სრული უგულველყოფის შედეგად შექმნილი თეორიების ფართოდ ტირაჟირება.

**ახალი აფხაზური იდეა და მისი სამეცნიერო საფუძვლები
ზოგადად შეიძლება შემდგენაირად ჩამოვყალიბოთ:**

- 1) უძველესი დროიდან, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ აფხაზ-ადიღეელთა წინაპრები. ისინი წინ უსწრებდნენ ქართველურ მოსახლეობას და მათ აქტიური ურთიერთობა ჰქონდათ წინააზიელ ხეობებთან და სხვა დიდ კულტურულ ცენტრებთან.
- 2) აფხაზეთის ტერიტორიაზე მიკვლეული ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური მონაპოვრები ყობანური და ჩრდილო-კავკასიური კულტურების კუთვნილებაა და არა კოლხური კულტურისა.
- 3) დღევანდელ აფხაზ-ადიღეელთა წინაპრები უძველეს წყაროებში მოხსენიებული აბეშლები და ქასქები არიან.
- 4) ძველი კოლხური ცივილიზაცია აფხაზთა წინაპრების ცივილიზაციაა (ეს აზრი ხშირად არა, მაგრამ მაინც გამოკრთება ხოლმე ზოგიერთ ნაშრომში)
- 5) ბერძნულ-რომაულ წყაროებში მოხსენიებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ტომები (ჰენიოხები, კორაქსები, სანიგები, მისიმინელები, აფშილები, აბაზგები) დღევანდელ აფხაზთა წინაპრები არიან.
- 6) აფხაზთა წინაპრები კავკასიაში ერთ-ერთი პირველები (თუ საერთოდ პირველები არა) ეზიარნენ ქრისტეს რჯულს.
- 7) აფხაზთა განმანათლებელი მოციქულები აფხაზეთსა და ჯიქეთში არიან დასაფლავებული.
- 8) აფხაზეთის ტერიტორიაზე ბიჭვინთის საეპისკოპოსო უძველეს-

სია კავკასიაში, რაც იმის დასტურია, რომ კავკასიის ხალხებს შორის აფხაზებში ყველაზე ადრე ვრცელდება ქრისტიანობა.

- 9) ტრადიციული აფხაზური რელიგია არ არის პოლითეისტური. მისი შინაარსი ისეთი ლიბერალურია და წყობაც იმდენად გამართული აქვს, რომ ქრისტიანული მოძღვრება თავისუფლად შეითვისეს აფხაზებმა.
- 10) მეექვსე საუკუნიდან აბაზგური ტომის თავშიდგომით იწყება სხვა აფხაზური ტომების გაერთიანება და მერვე-მეცხრე საუკუნეში ყალიბდება აფხაზური ფეოდალური ერი
- 11) აფხაზთა სამეფო არ არის ქართული სახელმწიფო. უფრო მეტიც, გაერთიანებული საქართველოს სახელიც კი აბაზგია, აფხაზეთია.
- 12) აფხაზთა სამეფოს ეკლესია იმსახურებს ავტოკეფალურობას, მას არავითარი კავშირი არ აქვს მცხეთის საკათალიკოსოსთან და აფხაზეთში არსებული ეკლესიები აფხაზური და არა ქართული არქიტექურის ნიმუშებია.
- 13) ბაგრატ მესამის გამეფება დასავლეთ საქართველოში, აფხაზთა ეროვნული და იდეურ-პოლიტიკური შეცდომა იყო. ამის შემდეგ ხდება აფხაზთა სამეფოს „გაქართველება“, ეკლესიებიდან აფხაზი მღვდელმსახურების გაყრა და ეკლესიის „გადაქართულება“.
- 14) გაერთიანებულ აფხაზთა და ქართველთა სამეფოში აფხაზები ერთ-ერთ ნამყვან როლს თამაშობენ.
- 15) აფხაზთა და ქართველთა გაერთიანებული სამეფოს დაშლის შემდეგ ბიჭვინთის საკათალიკოსოს აღდგენა და ავტოკეფალურობის დაბრუნება აფხაზეთის ეკლესიის მაღალი იმიჯისა და დიდი ისტორიის დამსახურებაა.
- 16) ქართული საისტორიო წყაროები სადაც დადასტურებულია აფხაზების მიერ ქართული მიწების ძალისმიერი მეთოდებით დაკავება ანდაც დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართველური მოდგმის ოდითგანვე ცხოვრება, უნდობლობას იწვევს და არ შეესაბამება ისტორიულ რეალობას.
- 17) ქართული მოსახლეობა აფხაზეთის ტერიტორიაზე მხოლოდ

მუჰაჯირობის შემდეგ, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ჩნდება.

- 18) მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ხდება აფხაზური მიწების კოლონიზაცია ქართველების მხრიდან, რაც გრძელდება საბჭოთა წლებში.
- 19) საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის არსებობის დროს ქართული სახელმწიფო ატარებს რეპრესიებს აფხაზეთში.
- 20) საბჭოთა პერიოდში, ეს რეპრესიები გრძელდება ქართველი კომუნისტების მიერ, რომელთა თავკაციც ლავრენტი ბერიაა.
- 21) საბჭოთა პერიოდშივე განათლების, კულტურის, მეცნიერების სფეროებში ანტიაფხაზური განწყობებია. ასეთივე მდგომარეობაა საკადრო პოლიტიკის კუთხითაც.
- 22) აფხაზეთის ტერიტორიის ქართველთა მხრიდან კოლონიზაციის შედეგია აფხაზური ტოპონიმების, ჰიდრონიმების გადაქართულება.
- 23) ბოლო დრომდე აფხაზურ ყოფით და სარიტუალო პრაქტიკაში შემორჩენილი ქართველური ტერმინები, აგრეთვე ქართველური სამყაროდან გაზიარებული რელიგიური დღესასწაულები ძალიან მცირე რაოდენობისაა და ის შედეგია ქართველთა კოლონიზაციისა.
- 24) აფხაზური მენტალობა იდეალურთან მიახლოებულია. არსებობს აფხაზური დაუნერელი მორალური კოდექსი „აფსუარა“ (აფხაზობა), რომელიც კეთილშობილებაზე, ვაჟ-კაცობაზე, თავდადებაზე, სინდისიერებაზე, სტუმრის და უფროსის პატივისცემაზე და ა.შ. ღირებულებებზეა დამყარებული. ეს კოდექსი უნიკალურია და აფხაზს გამოარჩევს სხვა ხალხებისგან. აფსუარას მთავარი ღირებულების, თავისუფლებისა და ღირსების დაცვის გამაფრებულმა მოთხოვნილებამ განაპირობა მთელი აფხაზი ხალხის ჩართვა ქართველების წინააღმდეგ „სამამულო ომში“ და ამ ომში მათი გამარჯვებაც.

ცხადია, ამ საჭირობოროტო საკითხთა ნუსხა შესაძლოა

გაიზარდოს, რადგან ყოველ პუნქტს აქვს რამოდენიმე ქვეპუნქტი, რომლებიც ასევე ძალიან მნიშვნელოვანია მეცნიერული სიმართლის დასადგენად. ანტიქართულად განწყობილ აფხაზურ და რუსულ სამეცნიერო წრეებში მიმდინარეობს საკმაოდ სერიოზული მუშაობა დასახელებულ პრობლემურ საკითხებზე, რასაც ქართულმა სამეცნიერო წრეებმა ჯეროვანი პასუხი უნდა გასცეს.

დამონმებული ლიტერატურა:

ანთელავა 2018 - ანთელავა ნ., ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ეტიკეტი, კრ. კავკასიური ეტიკეტი, თბ. 2018

აიხვალდი 2005 - აიხვალდი ე., ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, თბ. 2005

ბატონიშვილი 1973 - ბატონიშვილი ვ., აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება IV ტ., თბ. 1973

გვანცელაძე 2008 - გვანცელაძე თ., აფხაზური ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები, თბ. 2008

ლამბერტი 1938 - ლამბერტი ა., სამეგრელოს აღწერა, თბ. 1938

ლორთქიფანიძე 2010 - ლორთქიფანიძე ო., ძვ. საქართველო სტრაბონის გეოგრაფიაში, 2010, თბ. 2010

მაკალათია 1983 - მაკალათია ს., თუშეთი, თბ. 1983

მუსხელიშვილი - მუსხელიშვილი დ., ნათესავნი ჩვუენ ქართველთანი, თბ. 2014

მუსხელიშვილი 2000 - მუსხელიშვილი დ., აფშილთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხისათვის, არტანუჯი, X, 2000

პაპასქირი 2004 - პაპასქირი ზ., ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვეთი I, თბ. 2004

სახოკია 1985 - სახოკია თ., მოგზაურობანი, ბთ. 1985

ქართლის ცხოვრება 1959 - ქართლის ცხოვრება, II ტ. თბ. 1959

ჩელები 1971 - ევლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, თბ. 1971

ჯავახიშვილი 1950 - ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორიის

შესავალი, წიგნი I., თბ. 1950

З. В. Анчабадзе - Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.)

Воронов 1907 -Воронов Л., Абхазия - не Грузия, Москва, 1907

Дамения 2011 - Абхазия на рубеже веков, Опыт понятийного анализа, Санкт-Петербург2011 ვებ გვერდი apsnyteka.org

Инал-ипа 1960 - Инал-ипа Ш. Д. Абхазы, Сухуми 1960

Инал-ипа 1976 - Инал-ипа Ш. Д., Вопросы этно-культурной истории абхазов, Сухуми - 1976,

Куправа 2008 - Куправа А. Э., Вопросы традиционной культуры абхазов, Сухуми, 2008 www.apsnyteka.org

Ломоури Н.Ю. Абхазия в античную и раннесредневековую эпоху. Тб., 1997.

Чирикба В, К этимологии этнонима აქცსა «абхаз» (PDF; 624 Кб), Избранные работы по лингвистике и этнографии, ვებ გვერდი apsnyteka.org (Источник текста: <http://independent.academia.edu/ViacheslavChirikba/Papers.>) www.apsnyteka.org

Giorgi Mamardashvili

ISSUES OF ETHNOPSYCHOLOGY OF ABKHAZIAN POPULATION, THEIR NEW ETHNIC MARKERS

Military conflicts on the territory of Abkhazia in the 90-ies of the twentieth century were the logical continuation of the policy implemented by Russian Empire and then by the Soviet Union in this part of Georgia. The Russian policy managed to set against each other the population of Abkhazian territory and they created the grounds of this conflict mainly by falsification of historical facts, tendentious interpretation and replication of extremely ethno-centrist ideas.

Modern anti-Georgian disposed Abkhazian and Russian scientists in their works try to negate the role of Georgian culture, statehood, traditional religion or Georgian Orthodox Church on Abkhazian

territory. At the background of negation of everything Georgian they create new identity markers to support the special rights of Abkhazians as of a title nation. According to them modern Abkhazians are a part of the Hittites, they are the first Christians in the Caucasus, their role in the Caucasus was extremely great till Georgian state misappropriated Abkhazian royal heritage, till Georgian state made Georgian language the church language in Abkhazia etc. According to their statements Georgian „colonization“ of Abkhazia in the middle centuries was continued actively in the nineteenth century, when Georgians settled territories half-vacated after the muhajir mvement and the same processes took place in the twentieth century. Nowadays the attempts are carried out to establish a new marker for Abkhazian identity, this is a moral code - Apsuara. Abkhazian moral code „Apsuara“ (being an Abkhazian) is based on the virtues such as nobility, bravery, self-sacrifice, conscientiousness, respect to guests and elderly and others. This code distinguishes Abkhazians from other peoples. Intense demand to protect the principal virtues of Apsuara conditioned engagement of Abkhazians in the „patriotic war“ against Georgians.